

Evolucija pojava oblika novca

Pavelić, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:321434>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

IVAN PAVELIĆ

EVOLUCIJA POJAVNIH OBLIKA NOVCA

Završni rad

Pula, 2015.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

IVAN PAVELIĆ

EVOLUCIJA POJAVNIH OBLIKA NOVCA

Završni rad

JMBAG: 0303025379 (redoviti student)

Studijski smjer: Turizam

Predmet: Monetarna ekonomija

Mentor: Izv.prof.dr.sc. Manuel Benazić

Pula, listopad 2015.

Kazalo

1. Uvod	1
2. Pojam i svrha novca	2
2.1 Pojam novca	2
2.2. Svrha novca	3
3. Motrišta novca.....	4
3.1. Novac kao kulturna pojava	4
3.2. Novac kao društvena pojava.....	5
3.3. Novac kao ekonomska pojava	5
3.4. Novac kao pravna pojava	7
4. Evolucija novca	8
4.1. Pojava banaka	9
4.2. Razvoj novca	11
4.2.1 Stvarni novac	11
4.2.1.1. Robni novac.....	12
4.2.1.2. Kovani novac	12
4.2.2. Fiducijarni novac	14
4.2.2.1. Kovanice	14
4.2.2.2. Papirnati novac.....	15
4.2.2.3. Banknote	15
4.2.2.4. Depozitni novac	16
4.2.2.5. Novac budućnosti	16
5. Funkcije novca	18
5.1. Novac kao mjera vrijednosti.....	18
5.2. Novac kao sredstvo razmjene	19
5.3. Novac kao blago	19
5.4. Novac kao platežno sredstvo	20
5.5. Novac kao svjetski novac	20
6. Razvoj i pojava novca na području Republike Hrvatske	22
7. Zaključak.....	24
8. Sažetak - Evolucija pojavnih oblika novca	26
9. Summary – The Evolution forms of money.....	27

1. Uvod

Cilj ovog rada je upoznati se sa pojavom koja obuhvaća novac, njegovim funkcijama te kakav se novac razvijao tijekom povijesti. Za razliku od nekih drugih znanstvenih disciplina koje sežu u krajnost, znanost o novcu se odnosi na pojavni oblik određenih prirodnih karakteristika sa funkcijom koja je svoju suštinu zadržala od samog nastanka, pa sve do danas. Ipak, svaki oblik novca nešto nam govori o određenom zemljopisnom području i vremenu u kojem se nalazi. Kako se novac razvijao, razvijale su se i njegove funkcije, sukladno zahtjevima gospodarstva u kojem se novac nalazio. Zahvaljujući novcu, povjesničari mogu razabrati kakvo je stanje u tom gospodarstvu bilo, je li bilo obilja ili oskudice, sreće ili brige za ljude, te uzroke i posljedice koje se vežu uz to. Prilikom izrade seminarskog rada korištena je stručna literatura i internetske stranice.

Svrha rada je produbljivanje postojećeg znanja o novcu, njegovom razvoju i namjeni, nadalje, primjena znanstvenih metoda i instrumentarija u izradi rada.

Završni rad sastoji se od uvoda, pet poglavlja i zaključka. Na početku ćemo definirati pojam te svrhu samog novca, nakon čega će biti obrazložena motrišta novca, a to su novac kao kulturna pojava, društvena pojava, ekonomska pojava te novac kao pravna pojava. Sljedeće poglavlje predstavlja srž završnog rada, a odnosi se na evoluciju, odnosno povijest razvoja novca. Također, u ovom poglavlju kratko je opisana pojava banaka, te kako su one utjecale na razvoj novca. U ovom poglavlju detaljno je podijeljen novac od prošlosti pa sve do danas. Nakon toga pojašnjene su funkcije novca, točnije pet osnovnih funkcija novca, te za koju svrhu ljudi upotrebljavaju novac. Zadnje poglavlje odnosi se na razvoj i pojavu novca na području Republike Hrvatske, te zaključak gdje se nalaze završne riječi o odabranoj temi.

Metode korištene u ovom radu su metoda indukcije, metoda analize, metoda klasifikacije, povijesna metoda i metoda deskripcije.

2. Pojam i svrha novca

Novac je sredstvo bez kojeg društvo ne bi moglo napredovati. To je vrijednost koja je natjerala ljude da se razvijaju, ali ne samo radi ostvarenja moći, već za boljim i lagodnijim životom. Potreba za novcem omogućila je specijalizaciju te podjelu rada u društvu, a samim time i razvitak trgovine s čime raste potreba za novčanim oblikom vrijednosti. U nastavku poglavlja bit će obrazložena pojava te svrha novca.

2.1 Pojam novca

Novac je neka roba koja je prihvaćena od strane nekog društva kao ekvivalent, te se za nju može kupiti svaka druga roba.

„Osnovna je ili bitna funkcija novca da služi kao opće sredstvo razmjene dobara i usluga, tj. sredstvo koje svako uvijek prima u razmjenu za druga dobra i za koje se mogu svagda, naravno pretpostavljajući ponudu ostalih dobara na tržištu, dobiti sva ostala dobra. To je sredstvo koje uživa „opću pripravnost prijema“ i koje prema tome omogućuje indirektnu razmjenu dobara i usluga.“¹

„Novac je sve ono što je općeprihvatljivo u plaćanjima robe i usluga i/ili otplati dugova.“²

Postoje mnoge definicije novca, no neko osnovno pravilo je to da je novac platežno sredstvo kojim se može kupiti bilo koja druga roba, utisak jednog perioda u vremenu, umjetnički te kulturni spomenik. Sama riječ novac potječe od latinske riječi „pecunia“ (pecus - govedo) što označava bogatstvo. Pecus, odnosno govedo, nije slučajno odabran kao novac, već je to doslovno bio prvi oblik novca. Kao što znamo, nastanak novca je bio dugi ekonomski proces, no početak seže još dok je govedo bilo najpoželjnija roba, čime je mogla poslužiti kao novac. Kao takvo, govedo je bilo relativno jednostavno prenosivo, veoma korisno zbog hrane, te je bila velika potreba za njim jer su svi prihvaćali govedo kao način razmjene.³ Naravno, različita društva mogla su imala različite ekvivalente. U početku novac je bio roba koja je bila često u uporabi, odnosno roba koja je bila jako poželjna. Tek kasnije se novac razvio u kovani i fiducijarni novac, što će biti obrazloženo dalje u završnom radu.

¹Tomašević Joz, Novac i kredit, Dom i svijet, Zagreb 2004., str. 60.

²Michael Aglietta i Andre Orlean (ur.) Novac i suverenitet, Golden arketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., str. 34.

³Mileta Vlatko, Novčarstvo 1, TIZ ZRINSKI d.d., Zagreb, 1993., str. 8.

2.2. Svrha novca

Unatoč tome što je novac složena pojava što će se razlučiti kroz ovaj završni rad, ljudi novcu daju jasnu funkciju. Novac se ponajviše upotrebljava kako bismo kupili ono što nam je potrebno ili da isplatimo ono što dugujemo. Naravno, to nije sve što novac predstavlja. Iako se novac najviše proučava sa ekonomskog stajališta, on ima bitnu ulogu i kao kulturna, društvena te pravna pojava. Promatranjem novca samo kao ekonomsku pojavu, bez uključivanja ostala tri navedena motrišta, teško bi se novac, odnosno površno mogao promatrati kroz povijest. Zahvaljujući tim motrištima možemo zaključiti kako je novac utjecao na društvo i njihovu kulturu u suštini, a samim time i razvoj prava za očuvanje i stabilnost daljnjeg napretka. Svakako, glavna svrha i razlog njegovog nastanka leži u ekonomskoj potrebi za novcem zbog čega je novac i nastao, a koji se osim u ulozi razmjene pojavljuje i kao mjera vrijednost, platežno sredstvo, oblik nagomilavanja bogatstva itd. Novcem nastojimo zadovoljiti svoje potrebe, te si osigurati lagodan život još od njegovog nastanka, kada su ljudi željeli raditi ono što vole i razvijati svoj zanat, te obavljanjem toga posla osigurati egzistenciju na način da će robu ili usluge svojeg posla mjenjati sa društvom u kojem se nalaze. U početku se roba mijenjala za robu, no pojava novca, odnosno općeg ekvivalenta bila je samo pitanje vremena; te kada će ljudi određenoj stvari dati višu svrhu od njene prirodne. Kako su se počele shvaćati dodatne mogućnosti funkcije novca, daljnje širenje svrhe novca događalo se gotovo prirodno.⁴

Iako se danas svrhu novac promatra kroz funkcije platežnog sredstva, oblik mjerenja vrijednosti ostale robe, način nagomilavanja bogatstva i slično, novac je puno više. Novac prikazuje povijest čovječanstva, te zahvaljujući njegovim raznim oblicima, povijest se može podijeliti na manje dijelove sukladno njegovim oblicima. U nastavku će biti govora o oba stajališta novca.⁵

⁴ Božina Lovre, Novac i bankarstvo, Hadva tisak d.o.o. Zagreb, 2008., str. 11.-19.

⁵ Tomašević Joze, op. cit., str. 57.-60.

3. Motrišta novca

Novac kao takav često se promatra sa različitih aspekata te će različite društvene zajednice različito i gledati na njega. Razvojem gospodarstva, razvijao se i novac, no temeljne funkcije novca ostale su nepromijenjene. Kako se razvijalo društvo, u logičnom i povijesnom smislu razvoja, tako je bilo praćeno razvojem funkcija novca u konkretnom i apstraktnom smislu. Često se o novcu razmišlja u prošlosti, te se koristi povijesni pristup što može biti vrlo površan pristup novcu. „Povijesni pojavni oblici što su tijekom vremena služili kao novac nisu dovoljni da bismo sa sigurnošću rekli je li i kada je neka prirodna pojava služila kao novac.“⁶ Zato su potrebni i ostali pristupi poput kulturnog, društvenog, ekonomskog te pravnog pristupa koje ću pojasniti u nastavku.

3.1. Novac kao kulturna pojava

Iako se ne čini tako, novac i kultura imaju svoju poveznicu. „Uzdižući prirodne pojave iz svijeta prirode u svijet kulture, čovjek određuje njihovu svrhu.“⁷ Prema tome, čovjek je roba koja služi kao novac dao neki smisao, odnosno svrhu, te ju je uzdigao iz prirodnog svijeta. Slično je i s kulturom gdje čovjek pretvara obične prirodne elemente u nešto više od običnog kamena u prirodi, stabla u šumi ili ruda. No, iako je čovjek uzdigao robu iz prirodnog svijeta da služi kao novac, s motrišta novca kao kulturne pojave teško je izučiti zašto je baš ta roba služila kao novac, jer su samo neke prirodne pojave u nekim prilikama mogle zadovoljiti tu funkciju. Kako nas povijest uči, novac kao takav morao je služiti kao sredstvo razmjene. Tog trenutka kada je čovjek novcu dao svrhu, on ga je uzdigao iz prirodnog svijeta. Tako možemo zaključiti kako su razvojem novca neki novčani oblici kao i novčani sustavi dobri ili loši. Povijest razvoja novca nam daje odgovor što je sve služilo kao novac, a što je valjani argument u konstrukciji logičnog slijeda razvoja novčanih sustava. Povezanost novca i kulture je i ta što s njima čovjek upotpunjuje svoje postojanje, te novac ima veliki utjecaj na brojne kulturne pojave. Često se povezuju sjaj i raskoš sa novcem, te bi ljudi sa time stjecali i ugled. Gubitkom novca, često bi se gubila i kulturna vrijednost pojedinca ili skupine ljudi, odnosno gubio bi se sjaj i raskoš, a samim time i ugled. Razlog tome razabrat ćemo kroz društvene, ekonomske i pravne pojave.⁸

⁶ Božina Lovre, op. cit., str. 19.

⁷ ibidem, str. 20.

⁸ ibidem, str. 20. - 22.

3.2. Novac kao društvena pojava

Novac ne bi mogao postojati, odnosno ne bi vlasniku bio od koristi da nema društva. Novac društvu omogućuje razmjenu, te njegov rast i razvoj. Također, društveni slojevi nisu određeni prema ničem drugome nego prema količino bogatstva, odnosno novca koje pojedinac ili grupa ljudi posjeduju. Količina novca određuje položaj pojedinca ili grupe na ljestvici društvenih vrijednosti, čime se stvara određena dominacija ekonomije nad ostalim društvenim pojavama. U suvremenim društvima vidljivi su pojedinci i njihov međusobni odnosi isprepleteni preko ponude i potražnje, te dobrovoljne razmjene na tržištu. Tako pojedinac zahvaljujući novcu ima odnos sa cijelim društvom, te mogućnost biranje s kojim pojedincima će imati odnos i u koje vrijeme. Novcem pojedinac ima potraživanja prema cijelome društvu. U suvremenoj teorijskoj ekonomiji polazi se od podčinjenosti cijelog društva pojedincima. Prema tome, pojedinac se preko novca povezuje s društvom, te bira s kojim će pojedincima imati odnos ovisno o svojim potrebama, te željama. Iako je novac prikladan za procjenu vrijednosti i jedan je od pokretača društvenih promjena, ne možemo ga smatrati i njegovim simbolom. Tako je za primjer, uvođenjem hrvatske kune došlo do velikog osporavanja sa političkog i društvenog pogleda, dok je stajalište sa ekonomske strane bilo na mjestu. Zato imamo ekonomiste koji su uvijek tražili ekonomske razloge novca.⁹

3.3. Novac kao ekonomska pojava

Novac kao sredstvo razmjene služi društvu, te omogućuje širenje ekonomske autonomije pojedinca u granicama društvenih vrijednosti. Kao takav, novac se pojavio prije tržišne ekonomije i možemo reći da je povijesno uvjetovan društvenim i ekonomskim pojavama, a koji je svoje funkcije moga razviti ponajviše u samoj tržišnoj ekonomiji. Tako novac omogućuje, kada pojedinac želi nešto kupiti, da bez povećanih troškova i utroška većeg obujma vremena kupi ono što mu je potrebno da zadovolji svoje potrebe. Bez njega, ne bi bilo problem pronaći ono što se želi kupiti, nego način na koji bi se to kupilo. Uz to, pojedinac ili grupa koji prodaje određeni proizvod koji se želi kupiti, vjerojatno ne prodaje tu robu cijelo vrijeme, a također mi nemamo višak za kupnju toga proizvoda konstantno. Sve su to razlozi zbog kojih se uviđalo da trampa ima svojih nedostataka. Društvo nije slučajno pronašlo novac, već se on razvijao iz jednostavne potrebe. Onog trenutka kada je opći ekvivalent postao i mjera vrijednosti i kada je kao opći ekvivalent počeo vršiti funkciju oblika plaćanja

⁹ Božina Lovre, op. cit., str. 22.-30.

postao je novac.¹⁰ Kroz povijest, razni su se predmeti koristili kao ekvivalent, a najčešće je to bila roba koja je najviše prihvaćena u razmjeni. Naravno, povijest nas uči da se često novcu nije moglo vjerovati. Kako je napredovalo društvo, pravo i ekonomija, to se događalo i s novcem kojeg se počelo štiti, osiguravati i stabilizirati, a također i njegovu kupovnu moć, zajedno s raznim instrumentima i u protuvrijednosti s različitim robama, što se ponajviše odnosi na zlato; robu koja se koristila već dugi niz godina, te koja će se nastaviti koristiti i u budućnosti. Kada se ne bi mogla održati određena kupovna vrijednost nekog novca, on bi najčešće bio zamijenjen, jer se ne bi mogla ispuniti njegova ekonomska svrha reduciranja broja transakcija, a i jedna od strana bi možda bilo oštećena.

„Ako ekonomija nije robna, ne može biti ni posredovanja novca u ekonomiji jer nema niti razmjene.“¹¹ Nastanak novca vežemo za viškove, odnosno proizvode koji imaju svoju vrijednost, dio su društvenog korisnog rada, te su relativno ograničeni. Takva roba koja bi imala navedene karakteristike mogla bi se koristiti u procesu razmjene. U početku gospodarstva, kad su ljudi proizvodili onoliko koliko im je bilo potrebno za vlastite potrebe, novac nije postojao iz jednostavnog razloga što nije bilo potrebe za njim. Kada su ljudi počeli stvarati viškove, nastala je razmjena. U početku razmjena je bila neposredna, odnosno roba za robu te se često cijena, odnosno količina robe koja se mora dati za drugu robu, dogovarala neposredno prije razmjene. Povećanjem proizvodnje, odnosno razvojem zanata, povećali su se i viškovi, što je dovelo do problema u razmjeni jer se teško nalazilo druge robe koju je netko imao kao višak u toj količini. Kako se to događalo sve učestalije, ljudi su željeli, te su bili sve bliže općem ekvivalentu, a pojava novca je bila samo pitanje vremena. Onog trenutka kada je neka roba prihvaćena kao opći ekvivalent, odnosno roba s kojom bi se mogla usporediti te odrediti vrijednost bilo koje druge robe, možemo govoriti o začetku novca.¹²

Kako bi se uopće moglo pisati o novcu, potrebno mu je odrediti njegovu kupovnu moć, te ga je potrebno stabilizirati i osigurati. U početku se nisu vodile monetarne politike kao što se to danas događa, ali su se tijekom vremena uspostavljala određena pravila koja su osiguravala da nijedna strana u procesu razmjene ne bude oštećena. U nastavku slijede kako je pravo utjecalo na razmjenu, a samim time i na novac.

¹⁰ Tomašević Joz, op. cit., str. 147.-155.

¹¹ Božina Lovre, op. cit., str. 36.

¹² ibidem, str. 31.-38.

3.4. Novac kao pravna pojava

Kako se razvijalo gospodarstvo, potreba za novcem je sve više rasla. Sukladno tome, razvijao se i novac, te je kroz povijest mijenjao svoj oblik i razvijao svoju funkciju. No, zbog svoje prirode, novac je trebalo i pravno zaštititi, odnosno zakonski. Pri tome pravo se ovdje pojavljuje samo kao element pravednosti u ostvarenju konačnog cilja, čime se ostvarilo da pomoću zakonskih propisa tržište ne ovisi o dobroj volji i poštenju pojedinaca, već se time obvezalo sve sudionike u ekonomiji i društvu. Tako se prilikom poslovnog odnosa između pojedinaca javlja ekonomski i pravni odnos, pri čemu za predmet imaju imovinu i imovinske odnose. Pravom se reguliraju svi odnosi u društvu, pa tako i u novcu, te po svojoj prirodi uvodi red i sigurnost osoba i imovina, no ne ulazi u njihovu svrhu, već samo osigurava pravednost kao njihov konačan cilj. Pošto u prometu neke zemlje može kolati više oblika novca, potrebno je da centralna banka odredi onaj novac koji će služiti kao zakonski oblik plaćanja. Za takav oblik plaćanja koji je zakonski i pravno odobren, odnosno određen, kažemo da je zakonski javni oblik plaćanja. Novac predstavlja znak priznanja unutar jedne zajednice, te je kao takav simbol hijerarhijskog poretka i moći prenesen sa države na naciju, a sukladno tome odraz je suvereniteta i legitimiteta kao dio pravne prirode. Pravo se tu pojavljuje kako bi se u razmjeni ostvarila svrha pravednosti, te osiguralo određenoj robi funkcije koje posjeduje novac kao opći ekvivalent.¹³

„S pravnog motrišta novac je pokretna, potrošna, zamjenjiva i procjenjiva tjelesna stvar i kao takva je predmet prava i obaveza.“¹⁴ Kao takav ima veliko značenje u imovinskom pravu, te je važna njegova funkcija, dok je manje bitna njegova vrijednost kao stvari. Zbog toga možemo reći da je uporabna vrijednost novca relativno malena, dok je razmjenska vrijednost vrlo značajna. Svojom razmjenskom vrijednošću, novcem se može procijeniti određena roba, a u konačnici se može odrediti i njena cijena. Tako će se procjenom odrediti sve stvari koje se novcem mogu kupiti, odnosno mijenjanjem jedne robe za drugu, dok se za stvari koje se ne može iskazati u novcu, reći da su neprocjenjive. U početku novca problemi su uglavnom bili vezani uz to kako će se proizvesti dovoljno novca, dok su danas napori usmjereni kako zadržati određenu stabilnost novčane vrijednosti.¹⁵

¹³ Božina Marta, Pravni aspekti monetarne suverenosti, , Hadvatisk d.o.o., Pula, 2008., str. 94.

¹⁴ Božina Lovre, op. cit., str. 39.

¹⁵ ibidem, str. 19.-39.

4. Evolucija novca

Kada govorimo o evoluciji novcu potrebno je vratiti se daleko u povijest, u doba gdje se novac bitno razlikovao od današnjeg, no imao je sličnu funkciju, a to je dobivanje stvari ili usluga, nuđenjem nečeg zauzvrat, radi stjecanja novca. Ako se vratimo na početak, dok novac još nije postojao, ljudi su mijenjali robu za robu, odnosno obavljali proces trampe. Tako je skupina domaćinstava obavljanjem neke djelatnosti u kojoj je dobra, te je proizvode rada međusobno mijenjala. Ribar je davao ribu za brašno, kovač je davao oruđe za meso, poljodjelac žitarice za vino itd. Sve je dobro funkcioniralo dok se tržište nije zasitilo nekih proizvoda kao, primjerice, da je poljodjelac odlučio napraviti manji vinograd, te mu je razmjena žitarica za vino bilo besmislena. Ljudi su tijekom vremena počeli shvaćati nedostatke trampe te počeli pronalaziti neku fiksnu stvar koju bi mijenjali za dobivanje nečega zauzvrat. Upravo radi toga se pojavio novac. Novac je sredstvo razmjene, roba s kojom se može kupiti svaka druga roba. Naravno, novac u svojem početku nije bio sličan današnjem novcu, a to su bile razne stvari koje se moglo naći u ograničenoj količini.¹⁶ Tako imamo slonove kosti, perle, probušeno kamenje u drevnom Japanu pa sve do krzna kune na području Hrvatske. U Mezopotamiji, prije gotovo 5 tisuća godina, ljudi su se služili glinenim pločicama za obilježavanje transakcija poljoprivrednim proizvodima, pa bi posuditelj izradio glinenu pločicu te obvezao posuditelja na isplatu dogovorenih sredstava u određeno vrijeme. Za primjer, mogao ga je obvezati na 300 mjera brašna kada se pokupi ljetina. Glinene pločice davale bi se i vojnicima te ostalim službenicima u kraljevstvu koje su ljudi morali plaćati, pa bi oni preuzeli svoje primitke u riznicama i kraljevskim palačama u nekom obliku.¹⁷

Razna su društva i civilizacije pokušale funkcionirati bez novca. Primjerice, Inke, narod u Južnoj Americi koji je funkcionirao bez novca, a kao vrijednost računao se ljudski rad. No, dolaskom Europljana slika naroda brzo se promijenila jer se njihovo sredstvo razmijene sastojalo isključivo od kovina kojih je bilo na tom području u ogromnim količinama. Povijest kovanica seže davno prije Inka, još oko 600 godina prije Krista u Anatoliji, područje Male Azije. U vrijeme Aleksandra Velikog, gotovo 4 stoljeća prije Krista, uobičajeno je da novac prikazuje lik vladara čime se veliča, ne samo osobu vladara, nego se i pridonosi povjerenju u novac te državu koju on simbolizira. „Na metalni novac kojemu se već daje i određeni oblik država počinje udarati svoje žigove i tako dolazi do pojave monete“¹⁸. Takvi novčići

¹⁶ Smith Adam, *Bogatstvo naroda: Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, Masmedia, Zagreb, 2007. 40.-54.

¹⁷ Mileta Vlatko, *op. cit.*, str. 8.-9.

¹⁸ Dvornik Ivo, *Novac i novčana politika*, Liburnija, Rijeka, 1975, str. 4.

pojavljaju se u svim starijim državama i carstvima koje su željele održati svoju monetarnu ekonomiju, pa se tako monete pojavljuju u Perziji, Egiptu, Rimu itd. Kovanice su u Europi procvat doživjele za vrijeme Rimskog carstva, gdje je došlo do detaljne podjele. Osim u Europi, kovanice su bile razvijeno sredstvo razmijene i u nama manje poznatim krajevima svijeta, te tako imamo nalaze u Kini; brončane kovanice još iz 2 stoljeća prije Krista. Tijekom povijesti potreba za kovinama sve je više rasla. Europljani su najčešće taj problem rješavali daljnjim osvajanjima.¹⁹ Prije pronalaska novog svijeta najčešće su se ratovi vodili u samoj Europi te se zlato uzimalo poraženima. No kad to nije bilo dovoljno prešlo se na ostale kontinente kao sjeverna Afrika te bliži dijelovi Azije. Pronalaskom Amerike možemo reći da se novac preporodio. Tisuće i tisuće tona zlata i srebra preuzeto je od Inka, ali i ostalih dijelova Novog Svijeta, čime možemo zaključiti da je došlo i do razvoja cijelog Europskog kontinenta. No, velikim porastom količine plemenitih kovina odrazio se u cijenu kako stvari tako i usluge. Cijene su rasle te je vrijednost plemenitih metala padala zbog zasićenosti tržišta. Tako je došlo do „cjenovne revolucije“, odnosno u optjecaju je bilo toliko srebra da je sama kovina izgubila na vrijednosti čime je pala kupovna moć u odnosu na druga dobra. Sljedećih, stotinu godina, točnije od polovine 16. do polovine 17 stoljeća, ljudi nisu razumjeli da vrijednost plemenitih materijala nije apsolutna, te da vrijedi samo onoliko koliko vam je netko spreman dati. Kako je vrijeme prolazilo ljudi su sve više shvaćali važnost stabilnosti novca, te potrebu za uspostavom monetarne politike.²⁰

4.1. Pojava banaka

Pojava banaka svoje začetke vezuje za obitelj Medici. Obitelj Medici bavila se zajmovima i prije svoje prve banke. Doduše, to su bile više kriminalne radnje nego financijski poslovi zbog čega su brojni pripadnici te obitelji završavali u zatvorima pa čak i osuđeni na smrt. No, sve se promijenilo kada je poslove preuzeo Giovanni di Bicci de' Medici koji je poslove obitelji odlučio učiniti legalnim velikim trudom i pomnoj proračunatosti. Prva banka naravno, nije bila izgledom niti funkcijom približno današnjoj, bio je to štand na kojoj je Giovanni većinom trgovao valutama, jer je u Firencu dolazilo velika količina različitih valuta zbog kojih je često dolazilo do poteškoća u razmijeni. Kasnije je svoje poslovanje proširio i na ostale gradove, ali i na druge sektore u gospodarstvu. U ranom poslovanju obitelji Medici imale su mjenice. Mjenica je zakonska isprava kojom se netko obvezuje da drugoj strani

¹⁹ Dvornik Ivo, op. cit., str. 4.-6.

²⁰ Smith Adam, op. cit., str. 60.-64.

isplati upisanu svotu u ugovorenom roku. Drugim riječima, ako je jedan trgovac dugovao drugom određeni iznos te taj iznos u gotovini u određenom roku, vjerovnik, odnosno onaj koji daje zajam bi uzeo dužnikovu mjenicu te je upotrijebio kao sredstvo plaćanja ili ju je u banci zamijenio za gotovinu. Obitelj Medici je svoj posao za ondašnje vrijeme vodila izvanredno, od poslovnih knjiga koje su vodili, do samih zaposlenika, koji su najčešće bili i sami parteri. Najveći pomak svakako su napravili u tome što nisu svakog dužnika tretirali na isti način te jedan dužnik nije mogao upropastiti banku.²¹

Takav oblik ostvarivanja profita uvidjeli su i drugi te je prešao i u druge zemlje poput Engleske, Nizozemske, Francuske itd. Daljnji napredak dogodio se u Amsterdamu početkom 17. stoljeća kada se omogućilo izravno terećenje i transfere čime se omogućilo trgovcima da jedan račun terete dok bi se na drugi račun dodalo.²²

Daljnja napredovanja u bankarstvu dogodila su se 1656. godine u Stockholmu kada je došlo do kreditiranja, odnosno davanjem novca čija se protuvrijednost nije čuvala u metalnom obliku kao do tada. Naravno, postojao je rizik da većina ulagača povuče novac koji su držali kod banke čime bi banka propala, ali vjerojatnosti za to su bile male. Daljnja velika inovacija dogodila se u Londonu kada je osnovana Bank of England koja je pomagala Vladi u financiranju ratova, dok je Vlada njoj omogućila da djeluje kao dioničko društvo te joj je omogućila izdavanje banknota, a to je oblik zaduživanja bez kamata gdje nije potrebno da obje strane imaju otvoren račun; a najčešće se odnosilo na veće iznose. Jak financijski sektor pomogao je Velikoj Britaniji veliki ekonomski rast, te omogućilo da bude najrazvijenija zemlja u narednim stoljećima. Tijekom tog vremena Bank of England počela je preuzimati ulogu središnje banke te počela izdavati svoj novac, sve je više obavljala međubankarske transakcije te brojne druge usluge čime se jačala njena financijska moć. U 19. stoljeću dogodio se ogroman broj promjena u bankarskom sektoru a neke od njih su da se sve više počelo paziti na moguću inflaciju, zagovaralo se i da jedna trećina pričuve treba biti u plemenitim metalima, omogućilo se i drugim bankama da budu dionička društva, krajem stoljeća pojavljuju se brojne štedionice itd.²³ Dok su u Europi centralne banke pojedinih zemlja nastale s relativnom lakoćom, SAD je nije uspio uspostaviti sve do 1913. godine. Postojao je veliki broj slobodnih bankarskih ustanova, što je samo u određenim granicama funkcioniralo jer je određeni broj banaka bio nedovoljne financijske moći što je vodilo do nestabilnosti. Stvaranje centralne banke, uvođenje osiguranja depozita 1933. godine, te

²¹ Niall Ferguson, *Uspon novca*, Naklada Ljevak, Zagreb, svibanj 2009., str. 43.-48.

²² *ibidem*, str. 49.-50.

²³ Mileta Vlatko, *op. cit.*, str. 6.-7.

mogućnost banaka da djeluju preko unutarnjih granica pospješilo je funkcioniranje banaka ali i cijelog bankarskog sektora u SAD-u. Naravno, u 20. stoljeću u SAD-u javljaju se brojne, kako veće tako i manje krize koje destabiliziraju vrijednost novca, tu je i Zlatni standard s kojim su se zemlje dugo borile itd.²⁴

4.2. Razvoj novca

Na razvoj novca utjecale su prirodne, društvene, kulturne, ekonomske i pravne odrednice jednog ograničenog društva. Dok je novac bio u nastajanju, znalo se događati da je jedno društvo imalo novac, dok se drugo tek upoznavalo sa njegovom svrhom, o čemu je ovisila razvijenost gospodarstva određenih društava. U počecima se o novcu nije razmišljalo kao danas, pa iako je on osiguravao jeftinije troškove razmjene, novac je u suštini služio ponajviše da olakša sam čin razmjene. Tako se njegovim razvojem pokušalo i pomoću novca vladati ljudima što nije nešto neobično čak i za današnje prilike, no puno veće mogućnosti su ljudi koji su željeli vladati pomoću novca imali u prošlosti, ponajviše iz razloga što su mogli imati kontrolu nad proizvodnjom novca. Kako bi se osigurala poštnu razmjenu, država ili neki narod se često morao uplitati u tržište kako bi se mijenjale tržišne prilike. Instrumenti koje je država koristila najčešće su bili pravne naravi, pa se propisima nastojalo mijenjati ono što je ekonomski određeno, iako se pravnim propisima ne mogu spriječiti ekonomski zakoni. Propisima se mijenjao sam novac, odnosno posrednik kojim je izražena vrijednost robe, pa je tako nastao stvarni i fiducijarni novac koji će detaljnije biti obrazloženi u nastavku.²⁵

4.2.1 Stvarni novac

Iako se danas sve manje koristi, stvarni novac je temeljni oblik novca, te su njegovi oblici ponajviše ovisili o povijesnim, društvenim, prirodnim te ekonomskim prilikama toga društva. Prvi oblici novca nastajali su spontano, te su to najčešće bili predmeti koje je čovjek nalazio u svojoj okolini. Razni su se predmeti poput stoke, krzna, sol i školjka koristili kao instrument razmjene zbog svojih uporabnih vrijednosti, no pošto bi se stvari trošile ili bi jednostavno bilo teško veliku količinu stoke donijeti s jednog mjesta na drugo, počeli su se tražiti

²⁴ Niall Ferguson, *Uspon novca*, Naklada Ljevak, Zagreb, svibanj 2009., str. 43.-58.

²⁵ Tomašević Jozo, *Novac i kredit*, Dom i svijet, Zagreb 2004., str. 64.-65.

jednostavniji oblici razmjene. Količinska ograničenost bio je temeljni preduvjet nove robe koja bi služila kao novac.²⁶

4.2.1.1. Robni novac

Robni novac je prvotni oblik novca, koji je u većini slučajeva bio lokalno ograničen, te bi to bio novac s kojim bi se uspoređivala svaka druga roba, a kao robni novac najčešće se koristila stoka, krzno, platno, školjke, duhan itd. Naravno, tu je također potrebno razlikovati naturalni novac koji može biti upotrijebljen u zamjenu za bilo koje druge robe, čime je sam po sebi vrijednost koja može prikazati vrijednost druge robe, pa samim time nije morao biti uključen u razmjenu. Robni novac odnosi se na predmete koje je čovjek uzdigao iz svijeta prirode i koji su postali simboli vrijednosti, odnosno sredstva kojim bi se nabavila bilo koja druga roba. U pravilu to bi bili predmeti koji bi se najviše koristili u razmjeni, te bi bili prihvaćeni na određenom području kao opći ekvivalent.²⁷ Na višem stupnju razvoja novac postoji i u drugim oblicima pa se tako javlja kovani novac.

4.2.1.2. Kovani novac

Društvo je nepotrebno kočilo činjenica da nije bilo dovoljno samo naći vlasnika potrebne robe, već se trebalo i brinuti o tome hoće li dotični vlasnik prihvatiti baš tu robu koja mu se nudi. Iz tog razloga, te jer ljudi nisu bili sigurni da su dobili za svoju robu pravu protuvrijednost nastao je kovani novac koji se počeo sve više koristiti. Kovani novac je nastao i iz razloga što su došli do zaključka da im treba roba kao sredstvo razmjene koja će se malo trošiti, te roba koja će biti pogodna za transport.

No, kovine su omogućile i određene prijevare, odnosno odstupanje od pravednosti. Tako se događalo da su se kovine miješale čime bi se jeftinije kovine miješale sa skupljima, a tretirale kao skuplje, strugale bi se kovine te bi one gubile na težini i samim time na vrijednosti i brojni drugi lukavi planovi.²⁸ Zbog toga su površine kovina bile žigosane, dok je rub bio oblikovan zaštitnom krunicom čime bi se osigurala eventualna smanjena težina. Takav novac je stoljećima omogućavao ljudima pravednu razmjenu.

²⁶ Matić Branko, op. cit., str. 5.-8.

²⁷ Dvornik Ivo, op. cit., str. 2.

²⁸ Mileta Vlatko, op. cit., str. 7.

Najčešći materijali od kojih je bio izrađen kovani novac su zlato, srebro te bakar, a razlozi zbog kojih su odabrane mogu zahvaliti ponajviše svojoj:²⁹

- Djeljivost,
- Postojanost vrijednosti,
- Prenosivosti,
- Trajnosti,
- Nezamjenjivost.

Plemeniti metali poput zlata i srebra prvi su metali korišteni u ulozi novca jer se u prirodi javljaju u čistom stanju, za razliku od neplemenitih metala koji sadrže razne primjese. Iz razloga što se kovine u određenoj mjeri troše, a plemeniti metali se relativno teže nabavljaju, uvedeni su manje plemeniti metali koji bi bili manje vrijednosti, ali koji su najzastupljeniji na tržištu, te bi se više koristili.³⁰ Njihovom uporabom smanjilo bi se opterećenje na skuplje plemenite kovine čime bi se smanjio opći trošak proizvodnje zbog neprestanog trošenja kovina. Ti metali najčešće su bili bakar i željezo kao mnogo čvršći te dostupniji metali, a samim time i jeftiniji, za razliku od zlata koji je postao najskuplji metal.

Tako su metali, zbog svojih karakteristika, postali dominantna roba u ulozi novca, te su u malim količinama mogli predstaviti veliku vrijednost i lako su prenosivi na veće udaljenosti na koje, u većini slučajeva, ne utječu nikakve vremenske neprilike, čime se smatraju jednim od pouzdanijih oblika bogatstva. S današnjih gledišta, možemo slobodno reći da je vrijednost metala kroz povijest bila najstabilnija i to ponajviše zlata.

Baš kao i sve stvari na svijetu, kovine su imale i nekih nedostataka, zbog kojih su se javljale prilikom plaćanja određene poteškoće i dodatni troškovi prilikom plaćanja. „U svojem prirodnom obliku kovine su se mogle lako dijeliti, čuvajući pritom i dalje svoju prometnu vrijednost, ali su dijeljenjem nastala manje količine koje je kod razmjene trebalo uspoređivati.“³¹ Pod tim se podrazumijeva da se u danom trenutku kovani novac počeo vagati čime su se često stvarale nelagodnosti i loš odnos između kupca i prodavatelja zbog nepovjerenja. Da bi se to izbjeglo, uvedeni su standardi po kojoj su kovanice morale imate određenu finoću i težinu, čime je vaganje bilo nepotrebno, te počinje era kovanog novca i

²⁹ Matić Branko, Monetarna ekonomija, Sveučilište Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek 2011., str. 14.

³⁰ Dvornik Ivo, op. cit., str. 3.

³¹ Božina Lovre, op. cit., str. 71.

kovanica. Prve kovanice javljaju se u Maloj Aziji još u 7. stoljeću prije Krista, te su te kovanice bile izrađene ručno, najčešće od zlata i srebra. Nešto kasnije javljaju se grčki i rimski novac koji je bio poznat po svojoj izuzetnoj finoći metala. Sav taj novac izrađivao se ručno, sve do 16. stoljeća kada su nastali prvi strojevi za kovanje novca.

Danas su kovanice dio fiducijarnog oblika novca zbog manje vrijednosti metala od kojeg su napravljene u odnosu na iznos koji označavaju.

Kako se društvo razvijalo, a potreba za novcem sve više rasla, počelo se razmišljati o alternativni rješenjima za povećanje mase novčane robe u optjecaju.³²

4.2.2. Fiducijarni novac

Fiducijarni novac je oblik novca koji nema vlastitu vrijednost ili je ta vrijednost malena, a takav novac se uzima s povjerenjem da će se u budućnosti moći dalje služiti kao prometnim i plativim sredstvom u razmjeni.

S obzirom na svrhu novca, fiducijarni novac uglavnom je bolji što je bliži nematerijalnoj naravi i što njegova proizvodnja nosi niži trošak. Papirni novac je upravo zbog toga dugo u uporabi.³³

U nastavku će biti govora o kovanicama i papirnatom novcu kao najrazvijenijim oblicima fiducijarnog novca, te elektronički novac, sa osvrtom gdje se novac vidi u budućnosti.

4.2.2.1. Kovanice

Kovanice su pojedini komadi kovanog novca bilo koje kovane vrijednosti, a koje su u današnje vrijeme dio fiducijarnog oblika novca zbog svoje relativno niske realne vrijednosti u odnosu na vrijednost koju prikazuju. Kovanice su izrađene od različitih kovina i slitina, razlikuju se po težini, promjeru i debljini pločice, a emitiraju ih centralne banke pojedinih zemalja. Danas je kovani novca, uz papirnatu novac, najlikvidniji oblik imovine, te razlog zbog kojeg postoji knjižni novac. Suvremeni razlozi emisije kovanog novca rezultat su novonastalih potreba u svakodnevnom životu, ali istovremeno su i odraz navika, običaja i dijelom naslijeđa.³⁴

³² Tomašević Jozo, op. cit., str. 65.-69.

³³ Božina Lovre, op. cit., str. 78.

³⁴ Matić Branko, op. cit., str. 29-31.

4.2.2.2. Papirnati novac

Papirni novac je razvijeniji oblik znaka vrijednosti, proistekao iz funkcije novca kao prometnog sredstva, te u odnosu prema robnim vrijednostima simbolički predstavlja istu količinu novčane robe u kojima se robne vrijednosti izražavaju. Kao takav, papirnati novac ima vrlo malu, odnosno beznačajnu vrijednost.

Jedna od osnovnih prednosti papirnato novca je ta što nije povezan uz količinu valutnog novca u apsolutnom smislu, tako da povećanje ili smanjenje valutnog novca ne dovodi do nestabilnosti cijena robe.

Za početak papirnato novca možemo zahvaliti zlatarama, koji su zahvaljujući čuvanju zlata napravili prve korake prema papirnatom novcu. Ljudi su naime deponirali zlato kod zlatara, te su pritom plaćali za deponirani valutni novac, čime su zlatari stjecali određeni iznos vlastitog novca temeljem tih naknada. Sukladno tome zlatari su izdavali uputnice donositelju punovrijednog zlatnog novca, te su uz to posjedovali „uputnice“ za posao depozitara. Kada su shvatili da ljudi vjeruju uputnicama, iskoristili su to tako da mogu imati veću platežnu moć. Tako su promijenili pravni odnos prema kojemu zlatar ne mora vratiti točno položeni valutni novac, već mora vratiti depozit jednake količine i jednake vrijednosti. Time je zlatar prilikom preuzimanja postao njegov vlasnik, dok je deponent dobio uputnicu ekvivalentnu položenom zlatnu. Kasnije su uputnice preimenovane u zlatareve note te su kao takve počele vlastite mjenice što je bio veliki korak u evoluciji papirnato novca.³⁵

4.2.2.3. Banknote

Razvojem vrijednosnih papira dovelo je do pojave banknota. Banknote su papirne novčanice koje obvezuju banku da donosiocu isplate valutni novac koji je naznačen na banknoti, što je nekad to najčešće bilo u zlatu. To znači, da su zlatari postali bankari, a zlatarske note su postale bankarske note, odnosno banknote. Time su zlatari omogućili društvu veću količinu novčane mase, što je naravno bilo potrebno i zakonski kontrolirati, kako bi bila određena količina banknote u optjecaju u odnosu na količinu pohranjenog zlata. Također je i sam zlatar, odnosno bankar, morao znati koju količinu zlata može dati u zajam, a da banknote ne ostanu bez zlatnog pokrića. Zbog toga, bitno je i povjerenje između dviju strana. Ukoliko bi došlo do nepovjerenja, ljudi bi počeli podizati zlato u zamjenu za svoje

³⁵ Dvornik Ivo, op. cit., str. 14.-15.

banknote. Naime, u optjecaju su bile banknote koje svoje pokriće u zlatu nisu imale zbog iznosa napisanog na njima koji nije bio sukladan količini pohranjenog zlata. Upravo radi toga, bezvrijedne banknote ostale bi onima koji ih ne bi uspjeli promijeniti za zlato.³⁶

4.2.2.4. Depozitni novac

Nedugo nakon što se novac počeo pohranjivati u bankama, dolazi do procvata depozitnog novca. „Depozitni novac je novac koji cirulira u prometu na osnovi bankarskog depozita ili depozita kod nekog drugog novčarskog posrednika.“³⁷ Depozitni novac nema svog materijalnog oblika, već se nalazi na računima poslovnih banaka, stečen temeljem depozita, što mu je i glavna karakteristika. Kao takav, depozitni novac ima mnoge prednosti pred fiducijarnim novcem, a jedna od glavnih prednosti je ta što se ne mora kontrolirati kvaliteta novca, a samo korištenje, te prijenos tog novca je mnogo jednostavnije i sigurnije jer se plaćanja mogu obaviti bez prethodne zamjene za fiducijarni novac. Najpoznatiji oblici koji se koriste u današnje vrijeme kao depozitni novac su žiroračuni te tekući računi.³⁸

4.2.2.5. Novac budućnosti

Razvoj novca trajat će dok ima društva. Novac se konstantno razvija te se njegove uloge u društvu konstantno unaprjeđuju. Ništa nije sigurno, no mnogi analitičari novac vide u elektroničkom obliku. Već određeno vrijeme imamo mogućnost plaćanja na način da prijenos sredstava pređe direktno s računa banke u poduzeće od kojeg kupujemo dobra ili usluge, bez da se taj novac pojavljuje u bilo kakvom opipljivom obliku.³⁹ No, tehnologija ide užurbano naprijed, čime se razvijaju i oblici plaćanje. Kako nam je poznato već postoji i e-novac, za kojeg ne trebamo imati nikakva opipljiva sredstva plaćanja, već je dovoljno imati samo pristup internetu. Kao najpoznatiji oblik takvog novca svakako je Bitcoin. Bitcoin je valuta koja je u potpunosti u elektroničkom obliku, te je to decentralizirani oblik novca, odnosno ni jedna institucija ne kontrolira njegovu mrežu. Svoj tečaj za sada stabilizira ovisno o drugim svjetskim valutama. Naravno, kao i svaki novac, e-novac također ima nekih mana. Iz razloga što se ta valuta ne kontrolira, dolazi do određenih nelegalnih transakcija, te je relativno lagano

³⁶ ibidem, str. 16.

³⁷ Mileta Vlatko, op. cit., str. 56.

³⁸ Dvornik Ivo, op. cit., str. 14.-15.

³⁹ Roger Leroy Miller i David Van Hoose, Moderni novac i Bankarstvo, Hrvatska tiskara, Zagreb, 1997., Str. 56.-59.

prijenos novca bilo gdje u svijetu. Uz to, takav se oblik plaćanje ne može primijeniti u svakodnevnoj uporabi, jer da bi se obavila transakcija treba određeno vrijeme, odnosno takav oblik plaćanja nije trenutno. Uz određene mane, e-novac se rapidno se širi, a glavno tržište na kojem se njime trguje svakako je internet, Iako za sada takav oblik novca nije prihvaćen u globalu, ljudi su još skeptični s takvim oblikom novca jer ga ne mogu vidjeti.⁴⁰

⁴⁰ <https://bitcoin.org/en/faq>, 23.09.2015.

5. Funkcije novca

Svrha novca najčešće je sredstvo razmjene ili plaćanja, odnosno služi kao opći ekvivalent kojim se može izraziti vrijednost svih drugih roba. No ipak, novca može upotrijebiti i za druge funkcije. Tijekom povijesti, znamo da je novac imao i drugih funkcija osim kao sredstvo razmjene, te je tako koža mogla služiti u razmjeni, ali je mogla imati i svoju prvotnu namjenu, slično i govedo, koje je moglo osim za razmjenu služiti i za hranu. Također, tijekom povijesti, često je gomilanjem baš novca služilo kao odraz bogatstva pojedinca ili skupine. Sukladno tome, funkcije novca možemo podijeliti na pet osnovnih funkcija:⁴¹

- Novac kao mjera vrijednosti
- Novac kao sredstvo razmjene, odnosno prometa
- Novac kao blago
- Novac kao platežno sredstvo
- Novac kao svjetski novac

U nastavku slijedi detaljnije objašnjenje za svaku od navedenih funkcija.

5.1. Novac kao mjera vrijednosti

Kao najčešća uloga, mjera vrijednosti novca ima za ulogu da se novcem odredi vrijednost svih drugih roba čime ta roba postaje kvalitativno jednaka te kvantitativno usporediva. Tako se novcem kao općim ekvivalentom mogla usporediti vrijednost određenih proizvoda, a ekvivalent je zahvaljujući svojoj svrsi postao novac.⁴² „Pri kupnji ili prodaji najprije se utvrđuje cijena, a zatim se sklapaju poslovi.“⁴³ Sukladno tome, razmjena je postala jednostavna jer se lako moglo usporediti kolika se suma novca mora dati za jedan proizvod, a kolika za drugi. Količina novca koja se daje za određeni proizvod određuje njegovu cijenu, čime razmjena postaje puno brža, lakša i sigurnija. Isto tako, zahvaljujući novcu, čovjek ne mora odmah kupiti nakon prodaje, već kupnju može odložiti do onog trenutka kad mu nešto zatreba, jer kao takav, novac ima određenu vrijednost. Naravno, tu se mora paziti na činjenica

⁴¹ Božina Lovre, op. cit., str. 156.-158.

⁴² Matic Branko, op. cit., str. 69.

⁴³ Mileta Vlatko, op. cit., str. 18.

da je novac promjenjive vrijednosti, te da nakon nekog vremena određenu robu može platiti više iako se cijena same robe nije mijenjala.⁴⁴

5.2. Novac kao sredstvo razmjene

„Novac u funkciji sredstva razmjene omogućuje razmjenu dobara. Kupujući robu, daje se novac, odnosno roba se kupuje novcem.“⁴⁵ Tako novac služi kao posrednik u razmjeni no naravno, razmjena je postojala i prije pojave novca, kada se roba mijenjala za robu čiji se akt zvao trampa. U takvoj razmjeni prodavač nije mogao odlagati kupnju, već je istog treba morao preuzeti drugu robu, čime je postao i kupac. Pošto je trampa imala određenih nedostataka, primjerice u koliko je vinar želio kupiti meso, a mesar nije želio vino, dolazilo je do određenih poteškoća u razmjeni. Tako je nastao novac. Time je vinar mogao skupiti novac prodajmo svoga vina drugim kupcima, te je tako mogao kupiti meso iako mesar nije volio vino. Također, mogao je zadržati novac dok god ne dobije potrebu ili želju za kupnjom, zbog čega su se znali javljati određeni problemi zbog mogućnosti nestanka novca na tržištu, pa je trebalo imati dovoljnu sumu novca i određeno tržište prodaje i potražnje kako ne bi došlo do navedenog problema, te kako bi novac konstantno cirkulirao na tržištu. U početku novac je bio predmet u ograničenim količinama za kojim su ljudi imali potrebu, poput krzna, školjka, goveda itd. Kasnije su to bili plemeniti metali, odnosno kovine koje su najčešće bile od zlata, srebra te bronce određene težine i finoće. Najčešće, da bi roba bila novac morala je pokrivati ove dvije funkcije, odnosno morala je služiti kao sredstvo razmjene, ali je i taj novac morao imati i određenu vrijednost. Vrijednost pojedine valute najčešće je određivala njena vrhovna vlast koja bi koristila različite ekonomske alate za određivanjem tečaja valute i njegovu stabilizaciju, te uz to se zakonom osiguralo da razmjena bude poštena i niti jedna strana ne bude oštećena.⁴⁶

5.3. Novac kao blago

Kako kroz povijest, tako i danas, novac osim za razmjenu služi i za određivanje, odnosno nagomilavanje bogatstva. Tako osoba koja proda neku robu, te ne kupi odmah drugu robu već drži novac, posjeduje određeno bogatstvo. Takvim se činom prekida kolanje novca u optjecaju, kretanje novca se zaustavlja, a vlasnik prikuplja novac i stječe bogatstvo. Postoje

⁴⁴ Božina Marta, op. cit., str. 92.-95.

⁴⁵ Mileta Vlatko, op. cit., str.. 18.

⁴⁶ Božina Lovre, op. cit., str. 158.-160.

više razloga gomilanja novca. Čovjek može skupljati novac za kupnju neke skuplje stvari čime je novac izvan optjecaja. Nagomilavanje novca ne rade samo pojedinci ili manje grupe, već i cijela poduzeća te države. Poduzeća dio profita sačuvaju bilo radi osiguranje radi mogućih nadolazećih loših razdoblja ili mogućih izvanrednih rashoda. Slično je i sa državama koje čuvaju novac, u današnje vrijeme u obliku neke dugotrajne nepokretne imovine kao zgrade, zemljišta i slično za neke nepredviđene događaje, dok se nekad novac nalazio u obliku zlata u slučaju ratova, velikih slavlja, kriza itd.

Danas, stvaranje bogatstva u obliku novca treba se vršiti s dozom opreza. Naime, sav papirnati novac nema stvarnu protuvrijednost, čime može doći do inflacije, odnosno povećanje agregatne razine cijena, te pada vrijednosti novca. Stoga je potrebno da zemlje imaju zalihe i stranih valuta ili u materijalnim dobrima koja imaju realnu vrijednost kako bi se takva situacija izbjegla. No svakako, novac je najlikvidniji oblik imovine budući da ga je moguće pretvoriti u bilo koji drugi oblik imovine uz najmanje troškove takve aktivnost (transakcijske troškove).⁴⁷

5.4. Novac kao platežno sredstvo

Novac omogućuje kupcima da se pojave na tržištu, a da pritom ne posjeduje ništa. Iako to možda nije bilo moguće u prošlosti, danas je to uobičajena praksa. Primjera, osoba želi kupiti stan, no nema dovoljno novca, niti robe da proda, te da stekne toliku sumu novca potrebno mu je da se pismeno obveže kako će plaćanje izvršiti u naznačenom roku. Novac kupac može danas dobiti na rate kod samog prodavatelja, može se ugovorno obvezati kod banke u obliku kredita i slično. Iako takvi oblici nabave robe imaju i svoje prednosti poput dobivanja određene robe prije nego što imamo dovoljno novca za njenu kupnju, tako ima i nedostataka poput toga što je takav oblik plaćanja najčešće skuplji ili zna se desiti da se osoba, tvrtka ili samo država prezaduži te ne može vraćati dugove.⁴⁸

5.5. Novac kao svjetski novac

Danas je gotovo normalno da jedna zemlja trguje sa drugom, ili da pojedinac ili tvrtka nabavlja određeni proizvod iz inozemstva. No, to ne bi bilo moguće u koliko bi svaka zemlja

⁴⁷ Matic Branko, op. cit., str. 70.

⁴⁸ Božina Marta, op. cit., str. 83.-88.

koristila svoju valutu za plaćanje. Da Hrvatska tvrtka kupuje neki proizvod iz Kine, ne bi bilo prihvatljivo da ona plaća u kunama. Danas funkciju svjetskog novca obnašaju tzv. referentne valute, odnosno valute konvertibilne u suvremenom smislu konvertibilnosti.⁴⁹ Općeprihvatljivo je da se koriste valute najjačih država u svijetu čime se smanjuju mogući rizici. Tako su najjače svjetske valute dolar, euro, funta, jen itd. Najviše prihvatljiva valuta je dolar, koji može zahvaliti tome što se nafta plaća u dolarima, sirovini kojom se najviše trguje u svijetu, pa je zato dolar najviše prihvatljiv i za ostale razmjene. Takve valute više ne ovise samo o domaćem gospodarstvu, već o cijelom svjetskom gospodarstvu. Naravno, kako bi izbjegle bilo kakve nepredviđene situacije, često imaju velike zalihe zlata. Tako Sjedinjene Američke Države imaju najveće zalihe zlata na svijetu. Zanimljivo je da primjerice Kina ima male količine zalihe zlata, no ima veliki priljev deviza u državu te se oni osiguravaju tečaj na taj način. Svjetski novac ima gotovo istu funkciju kao i nacionalni novac, a to je ponajviše da služi kao mjera vrijednosti, sredstvo prometa i bogatstva, samo što ta uloga više nije na nacionalnoj, već na svjetskoj razini.⁵⁰

⁴⁹ Matic Branko, op. cit., str. 71.

⁵⁰ Vlatko Mileta, Novčarstvo 2, TIZ ZRINSKI d.d., Zagreb 1993., str. 20.-21.

6. Razvoj i pojava novca na području Republike Hrvatske

Tijekom povijesti razni su se novčani oblici koristili na području Republike Hrvatske kao sredstvo razmjene. Prvi poznati narod na području Hrvatske bili su Iliri, koji nisu imali novac kao sredstvo razmjene, ali dolaskom Grka na Jadransku obalu uvode se novi zanati i obrti, a što je najvažnije, razmjena i novac. Najstariji novac iskovan je oko 4. stoljeća p.n.e. na području Hvara i Visa te je bio od bakra i srebra na kojima je najčešće bio simbol koze, srne, grozda i amfore. Osim na obali, novac se proširio i u unutrašnjosti kraj rijeke Neretve, a novac se zvao Daorsa. Osim njih, valja spomenuti kako su novčiće kovali i ilirsko pleme Labati.⁵¹

U 3. stoljeću područje Hrvatske pada pod vlast Rimskog Carstva čime se počinje koristiti novi oblik kovanog novca koji se primjenjivao na području cijelog Rimskog Carstva. Kako su se carevi mijenjali, znao se mijenjati i kovani novac; tako je primjerice za vrijeme cara Dioklecijana uvedeno dvije nove vrste bakrenog novca, no u suštini se novac i dalje diktirao prema tuđim uvjetima. Za vrijeme Karla Velikog u 9. stoljeću uveden je franački novčani sustav. „Najstarijim hrvatskim novcem smatra se novac Bijelih Hrvata, koji su kao moćno pleme živjeli na području današnje Češke. Tamo su u X. stoljeću hrvatski kneževi Slavnikovići kovali svoj novac. Poznate su brojne vrste i inačice srebrnih senara Sobjeslava Slavnikovića i njegova brata biskupa Vojtjeha Adalberta.“⁵² U široj uporabi Bizantski se novac koristio do 12. stoljeća, da bi odlaskom Rimljana iz naših krajeva u vrijeme seobe naroda godine 1196., Andrija II, koji je kasnije postao hrvatsko-ugarski kralj, počeo kovati srebrni hrvatski novac, a oni se nazivaju hrvatski frizatici.

U Slavoniji se u 13. stoljeću počeo kovati posebni novac nazvan Slavonski banovac, koji se često nazivao i kunom zbog utisnutog lika kune na kovanici. Također, valja napomenuti kako se na obalnim i priobalnim područjima u 13. i 14. stoljeću koristio novac Mletačke Republike zvan groš, dok je na području Dubrovačke Republike korišten novac koji se koristio od 1337. do 1803. godine što ga čini jednim od najdugovječnijih kovanica na ovim područjima.

Na otoku Pagu pojavio se 1778. godine prvi hrvatski papirni novac nazvan paški asignat.

U 18. stoljeću Hrvatska je u sklopu hrvatsko-ugarske zajednice pustila u optjecaj hrvatski novac, također poznat kao „denarius Croaticus“ koji je trajao do kraja stoljeća čime ga je zamijenio ugarski bakreni denar i grašlja.⁵³

⁵¹ Mimica Bože, Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske, Vitagraf Rijeka, 1992., str. 8.

⁵² <http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-3.htm>, 09.10.2015.

⁵³ Mimica Bože, op. cit., str. 8.-10.

Za vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (u daljnjem tekstu SHS) zakonsko sredstvo razmjene bio je dinar.

Nakon raspada SHS, te Kraljevine Jugoslavije koja je imala dinar kao službenu valutu, 10. travnja 1941. osnovana je Nezavisna Država Hrvatska (u daljnjem tekstu NDH), te je ubrzo osnovana Hrvatska državna banka koja je počela emitirati kunu kao službena valutu, dok se kuna dijelila na banice.

Raspadom NDH, te nastankom socijalističke Jugoslavije zakonsko sredstvo plaćanja postao je ponovno dinar, koji je bio tiskan već prije.⁵⁴

Nastankom Republike Hrvatske te proglašavanjem njezine samostalnosti i nezavisnosti 1991. godine pušten je u optjecaj hrvatski dinar. Uvođenje hrvatskog dinara kao zakonskog sredstva plaćanja u Republici Hrvatskoj označilo je dovršetak procesa monetarnog osamostaljenja Republike Hrvatske, a sam novac nije izdala Narodna banka jer je trebao poslužiti samo kao prijelazno sredstvo. 30. Svibnja 1994. godine bila puštena kuna, službena valuta koja vrijedi i dan danas, a dijeli se na 100 lipa. Dinar se zamjenjivao za hrvatsku kunu u odnosu 1:1000 za hrvatsku kunu. Kratica za kunu je kn u platnom prometu u Hrvatskoj, a za lipu je lp. Novčanice su tiskane u Njemačkoj; a na novčanicama se s prednje strane tiska lik jednog od hrvatskih velikana, dok se sa stražnje strane nalaze karakteristične znamenitosti nekih gradova. Novčanice se izdaju u apoenima od 10, 20, 50, 100, 200, 500 i 1000 kn.

Kod kovanica, odnos glatkih (visoki sjaj) i mat-površina:

- Lice kovanica: rubovi kovanica, likovi biljaka i životinja, slova i brojevi su u mat-izvedbi na sjajnoj podlozi osnovne plohe;
- Naličje kovanice; rubovi kovanica, brojevi slova, pleter, vijenci i ispučena polja državnog grba su u mat-izvedbi, a osnovna ploha zajedno s likom lipine grančice na lipama i likom kune na kunama te udubljenim poljima državnog grba glatki su (visoki sjaj).⁵⁵

Naziv kuna za hrvatsku valutu odabran je zbog značajne uloge kunina krzna u monetarnoj i fiskalnoj povijesti Republike Hrvatske.

⁵⁴ <http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-4.htm>, 23.09.2015.

⁵⁵ Srb Vladimir i Matić Branko, Kovani novac Republike Hrvatske, Agencija za komercijalnu djelatnost d.o.o. Zagreb, 1999., str. 71.

7. Zaključak

Interakcija novca sa razvojem društva je neosporiva. Ljudi su to shvatili tisućama godina prije nove ere, čime su zaslužni gdje se čovječanstvo nalazi danas. Sukladno tome, novac je tijekom povijesti imao svoj tijek, te su različita društva i civilizacije imale i različiti novac. Novac je omogućio i ljudima da se specijaliziraju, te da proizvode ono u čemu su dobri, što je snažno utjecalo na razvoj društva, gospodarstva, ali i samog pojedinca.

Često možemo čudi izreku da je novac izvor svog zla, s čime će se mnogi ljudi složiti. Novac može buditi u ljudima ono najgore, te je pohlepa i pretjerana želja za boljim glavni temelj tih teorija. No, novac nam je omogućio ono što bez njega nikad ne bismo mogli, a to je preživjeti od onoga što volimo raditi, određeno blagostanje, te sigurnu egzistenciju. Zahvaljujući novcu nismo prepušteni sami sebi, imamo određenu slobodu, te mogućnost stvaranja lagodnijeg života.

Stavljanjem etike na stranu, jedno je sigurno, a to je da novac ima svoj povijesni tijek. Novac je omogućio specijalizaciju te razvoj gospodarstva, što dovodi do porast životnog standarda i lagodnijeg života.

Kako u svijetu, tako se novac i u Republici Hrvatskoj razvijao kroz povijest. Ljudi su trgovali te razvijali razna teritorijalna područja i razne gospodarske grane. U početku se koristilo krzno kune, da bi preko kovanica, došlo do papirnatih novčanica nazvanih po krznu tih životinja.

Iako znamo kako se novac razvijao kroz povijest, te nas on može naučiti i spriječiti u potencijalni pogreškama u budućnosti, ne znamo gdje će nas sa sigurnošću odvesti. Prema nekim predviđanjima pretpostavka je da će to biti digitalni novac. Digitalni novac poput Bitcoina, koji je za sada najrasprostranjeniji oblik takvog novca, stvoren je i čuvan u elektroničkom obliku. Njegova glavna razlika u odnosu na druge valute je ta što je decentralizirani oblik novca, odnosno ni jedna institucija ne kontrolira njegovu mrežu.

Naravno, ne može se sa sigurnošću reći koja će biti valuta budućnosti, no jedno je sigurno, sve dok ljudi budu obavljali čin razmjene, biti će i novca.

Literatura

a) Knjige

1. Aglietta Michael i Orlean Andre (ur.) Novac i suverenitet, Golden arketinɡ – Tehniča knjiga, Zagreb, 2004.
2. Božina Lovre, Novac i bankarstvo, Hadvá tisak d.o.o. Zagreb, 2008.
3. Božina Marta, Pravni aspekti monetarne suverenosti, , Hadvá tisak d.o.o., Pula, 2008.
4. Cyril Aydon, Povijest čovječanstva, Znanje, Zagreb 2009.
5. Dvornik Ivo, Novac I novčana politika, Liburnija, Rijeka 1975.
6. Ferguson Niall, Uspon novca, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.
7. Matić Branko, Monetarna ekonomija, Sveučilište Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek 2011.
8. Roger Leroy Miller i David Van Hoose, Moderni novac i Bankarstvo, Hrvatska tiskara, Zagreb, 1997
9. Smith Adam, Bogatstvo naroda : Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda, Masmedia, Zagreb 2007.
10. Srb Vladimir i Matić Branko, Kovani novac Republike Hrvatske, Agencija za komercijalnu djelatnost d.o.o. Zagreb, 1999.
11. Tomašević Jozo, Novac i kredit, Dom i svijet, Zagreb, 2004.

b) Internet stranice:

- 1) <https://bitcoin.org/en/faq>
- 2) <http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-4.htm>
- 3) <http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-3.htm>

8. Sažetak - Evolucija pojava oblika novca

Novac je tijekom povijesti mijenjao svoj oblik i razvijao svoju svrhu. U početku, novac je služio kao sredstvo razmjene kojim bi se usporedila svaka druga roba te olakšala razmjena, da bi se razvio do te mjere da je postao pokretač razvitka čitavog društva. Novcem se osigurala mogućnost razmjene viškova, skladištenje bogatstva, ali i osiguralo da se ljudi bave djelatnošću u kojoj su dobri, a ne samo proizvodnja za vlastite potrebe, te puko preživljavanje. Sukladno tome omogućilo se razvoj društvenih djelatnosti koje pospješuju naše društvo, te stvaraju ugodniji život na zemlji.

Ključne riječi: trampa, novac, motrišta novca, evolucija novca, funkcije novca.

9. Summary – The Evolution forms of money

In the course of history, money changed its form and developed its purpose. Initially, money was used as a medium of exchange with which to compare goods and ease the trade while today it has developed to the point it became the moving force of development of the whole society. Money has ensured the possibility of exchanging the surplus, storage of wealth and made possible for people to work in the activity they are good at, and not only creating for their own means of survival. Because of that reason, human activity has developed which evolve our society and make life on Earth better place.

Keywords: trade, money, money point of view, the evolution of money, functions of money.